

MÉSZÖLY MIKLÓS

Négy beszélgetés Anton Pavlovics Csehovval (III.)

Anton Csehov Úr változatlanul itt ül velünk. Ideje, hogy azon is tündödjünk, milyen ember is ő a civil mindennapi valójában. Kíváncsiságunkat nem hárihatja el, saját leveleinek a lelke rajta. S micsoda közvetlenséggel! Egy helyen fontos rövidséggel közli, hogy szüzességét tizenhárom éves korában veszti el, majd Misa bátyjának tizenhét évesen azt, hogy a poligámia hívei közé sorolja magát. S csodálkozik, hogy egy bizonyos Szása mért tartja őt nihilistának. Éppen őt?! — ki pár év múlva lelkes hivatástudattal boncolja, zsigereli az agyonütött muzsikot egy istenhátamögötti mezőn, egy tölgyfa tövében... Nihilista? Ó, nem. Csupán szokatlanul mondja ki, amit gondol. Lejkin íróbarátját megfeddi, ki felháborodik azon, hogy a szoptatós dajkákat vizsgálat alá vetik. Mit szól akkor a prostituáltak vizsgálatához? Az ő „árujuk” tán nem a mi pénzünk? Ha ellenőrzik az almák, sonkák minőségét a kereskedő sérelme nélkül, mért ne vizsgálhatnák a dajkák, prostituáltak „áruját”? Aki fél, hogy megsérti őket, ne vásároljon tőlük. Saját írói áruját tekintve azonban tele van kétséggel. „Éreztem — írja — hogy van tehetségem, de megszoktam, hogy semmiségnek tekintsem... Ismerek egy-két tucat író, de nem emlékszem, hogy egyikük is igazi művészt látott volna bennem... Őt éve, mióta újságnál dolgozom, ráébredtem írói kicsinységemre. És egyre csak írtam...” Huszonhat éves ekkor. Mégis idegen tőle, hogy panaszkodjon, dohogjon, hogy nem értik meg — „Erre még Goethe és Newton sem panaszkodott. ...Erre csak Krisztus panaszkodott, de ő sem a saját 'énjét' hozta fel, hanem a tanítását.” Pedig már ekkor sejlik a halálos kór, ami miatt panaszt tehetne; csakhát kinek? „Betegeskedem és borongok, akár egy kotlós csibe. A toll kihull kezemből s egyáltalán nem dolgozom. A közeljövőben várom a csődbejutást. Ha a színdarab nem ment meg, életem virágában elpusztulok” — írja. Dehát addig még van idő szárnyalni, pazarolni; tizennyolc év. „Sajnos, Korolenko nem iszik s utazás közben, ragyogó holdfény mellett, mikor a vízből krokodilok kukucskálnak ki, az ivástól való tartózkodás éppoly kellemetlen, mint az írni-olvasni nem tudás. A bor és zene volt számomra a legjobb dugóhúzó... Ó, ha tudná, milyen nagyszerű témák fészkelődnek a kobakomban — milyen csodás nők! micsoda temetések és esküvők! Ha volna pénzem, elillannék a Krimbe... No de hát, hazudok... ha pénz lenne a kezemben, olyat mulatnék, hogy minden regény szanaszét repülne!” Majd hozzát teszi — „Holnap egy szabó esküvőjén fogok mulatni, aki elég jól versel is és tehetségem iránti tiszteletből megfoltozza a kiskabátomat.” Másutt viszont siet leszögezni — „Mindig makacsul elhárítottam minden részvételt az irodalmi estélyeken... nem mutatkoztam egyetlen szerkesztőségben sem meghívás nélkül, mindig azon igyekeztem, hogy ismerőseim inkább az orvost lássák bennem.” És még a szabadkozása is fanyarul öntudatos és önkritikus szerénység — „Pétervári barátaim haragszanak rám? Miért? Mert nem terheltem őket a saját személyemmel, mely engem is régóta untat? Csillapítsa le őket, sok helyen ebédeltem, vacsoráztam, de nem csábítottam el egyetlen hölgyet sem.” És ha már a sors úgy hozza, jobban érzi magát a Pjoszl folyó partján egy régi kúriában, ahol „az élet olyan kaptafára készült, mely már elavult, a szerkesztőségek el sem fogadják... Az öreg vizimalmot a maga tizenhat kerekével, a molnárral meg a lányával, aki éjjel-nappal az ablakban ül s úgy látszik, valamire vár.” Sőt, éppen innét vitték el (mert ugyan honnét másunna?) a nevezetes Murza tatárhoz, akinél „nagy társaság verődött össze, a tengerészeti főügyész a feleségével, a helyi nagyságok... Nyolcféle igen ízletes és zsíros tatár ételt szolgáltak fel. Az ebéd öt óráig

tartott és alaposan leittuk magunkat". S külön megemlékezik Szuvorinnéről, aki „szinte óránként vált ruhát, nagy érzéssel énekel műdalokat, káromkodik és szakadatlanul fecseg. Elnyűhetetlen asszony, állandóan fantáziál és a csontja velejéig eredeti. Vele bezzeg nem unatkozom.” Ami nem is csoda, ha jól értjük a vallomását — „Számomra a szentek szentélye az emberi test, az egészség, az ész, a tehetség, az ihlet, a szerelem és az abszolút szabadság, szabadság az erővel és hazugsággal szemben, bármiben nyilvánuljanak is meg. Ez a program az, amihez tartanám magamat, ha nagy író lennék.” Am elég, ha mi tudjuk, ki volt ő — és elég, hogy ő csak ehhez tartotta magát. És joggal gyengülhetünk el, ha a gyermekes ámulatnak ilyen filozofikus naivságával tud elbűcsúzni egyik levele végén — „Üdvözlöm a családját, az ön Csehovja. A szobámban egy szúnyog repked. De vajon hogyan került ide?! Különben köszönöm a könyveim szemebetűnő hirdetését.” Nos, ezek a morzsa villanások azok, ami miatt még az ő szúnyogjai se költöznek ki soha az emlékezetünkéből. Vagy azok a római nyakkendők! — ahol a pápának tizenegyezer szobája van s egészen elsorvadt a kimerültségtől, ahogy a Vatikánon végigténfergett — viszont: „A nyakkendők itt meglepően olcsók. Szörnyen olcsók s azt hiszem, nyakkendőkkel fogok táplálkozni. Két darab egy frank!” Képzelmünk, a szép Lika hogy kuncogott ezen, mikor a levél végén így búcsúztak el tőle: „Ne felejtse bűnökkel teli, őszinte, tisztelő hívét, A. Csehovot.” Hanem ezek a bűnök mégsem akármilyenek. Likának azt is bevallja, hogy „eszményem a semmittevés, s hogy egy dundi kislányt szerethessek. Számomra a legnagyobb gyönyör a járkálás, üldögélés, kedvenc foglalkozásom összeszedni, amire semmi szükség (faleveleket, szalmát stb.) s haszontalan dolgokat művelni... Ha majd nagy énekesnő lesz, legyen hozzám könyörületes, házaitson meg saját magával s tápláljon a saját költségére s tegye lehetővé, hogy semmit se csináljak. Különben hogy s mint él Párizsban? Milyenek a franciák? Tetszenek? Nos, hát élje világát. Mi Csehovok nem akadályozzuk meg a fiatal lányokat, hogy éljenek. Ez a mi elvünk. Így hát ön szabad.” Csehov negyven éves ekkor. Kiszemeltje a menthetetlenül korai búcsúnak, a lidércesen fanyar derűnek, irodalomnak, a megunhatatlan szerelemnek. S ekkor találkozik Mizinova színésznővel, az utolsó igazival. Ekkor írja le először életében: „Ha szavadat adod, hogy Moszkvában egy lélek sem értesül az esküvőnkéről, míg meg nem történt, hajlandó vagyok oltár elé menni veled... Különben nálam minden rendben, egy apróságot kivéve — az egészségemet. Gorkijt nem száműzték, letartóztatták. Nyizsnyijben tartják fogva. Posszét is letartóztatták. Öllelek, Olka, a te Antoine-od.” Aztán még lesz négy közös évük — s míg Csehov többnyire Jaltában fullad, köhög és ír, tele tervekkel, addig Olka a Művész Színház legünnepeltebb színésznője. De még így fulladva is képes olyan fanyarul vígjátéki lenni, mint bármelyik szereplője a halál árnyékában. Sztanislavszkij feleségének írja ezekben a napokban: „Mint írónak szükségem van a nők tanulmányozására, így sajnos, nem lehetek hűséges férj. Minthogy a nőket főleg a darabjaim számára figyelem meg, a Művész Színháznak fel kellene emelnie a feleségem fizetését, vagy nyugdíjat kellene neki megszavazni.” Csehov alig hat hónap múlva írja az utolsó levelét, a húgának. Azon búsul benne, hogy ha vonattal tér vissza Odesszába s nem gőzhajóval Triesztből, akkor túl gyorsan érkezik, és — erre jól figyeljünk oda! — még nem csavarogta ki magát eléggé. Talán ez volt az ő egyetlen és igaz hazugsága. Hiszen még mi sem értünk az ő rejtelmesen egyszerű csavargó-útjainak a végére.